

ATATÜRK VE İNKILÂPLARININ ARNAVUTLUK'TAKİ TESİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Selma YEL*

ÖZET

İstiklâl Savaşı'nın ve daha sonra yapılan inkılâplar ile Atatürk'ün liderlik özelliğinin, birçok geri kalmış ve esir milletlere örnek olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi olan Arnavutluk, uzun yüzyıllar boyunca Türk hâkimiyet ve kültürü altında yaşamış olmanın tesiriyle de, Türkiye'deki yenilik ve reformları yakından takip etmiştir. Bu dönemde, Arnavut aydınlarının Türkiye'nin lehinde ve aleyhinde olmak üzere ikiye ayrıldıkları görülmektedir. Aleyhde olanlar, daha çok kral Zago ve eski sistem ile değerleri müdafaa ederken, Türkiye'nin lehinde olan aydınlar, lâik, demokratik ve cumhuriyet yanlısı, kadın haklarının geliştirilmesinden yana bir tutum takip etmişlerdir. Mustafa Kemal de bu gelişmeleri yakından takip etmekte ve Arnavutluk ile Türkiye arasındaki ilişkileri geliştirmeye önem vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Arnavutluk, Zago, Modernleşme, İnkılâplar.

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi.

ABSTRACT

It is well known that Independence War and other revolutions with Atatürk's leadership characteristics has been taken as an example by underdeveloped nations. One of these nations is Albania which lived under the effects of Turkish culture and control for many centuries. Due to this experience Albania followed revolutions and contemporary movements in Turkey. During this period, Albanian intellectuals has divided into two groups as pro and counter about Turkey. Intellectuals who were against Turkey defended King Zago, old system, and values. On the contrary, intellectuals who were on the side of Turkey were secular, democratic, and favored republic. Also these intellectuals worked to develop women rights. Mustafa Kemal closely followed these developments and give importance to develop relationship between Turkey and Albania.

Key Words

Atatürk, Albania, Zago, Modernization, Revolutions.

Türk İstiklâl Savaşı'nın ve daha sonraki süreçte gerçekleştirilen İnkılâp hareketlerinin, birçok esir ve geri kalmış ülkelerle, milletlere örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Bunlardan birisi olan Arnavutluk, Balkanlar'ın küçük ve fakir ülkelerinden birisi olmasının yanı sıra, yaklaşık 500 yıl beraber yaşamış olmanın neticesi olarak halkı Türkiye'ye karşı yakınlık hissetmektedir¹. Fakat, aynı kültürel ve tarihi bağlar, Osmanlı Devleti döneminde de geçerli olmasına rağmen, Fransız İnkılâbı'nın getirdiği milliyetçilik akımından Arnavutlar da etkilenmişlerdir. Bu süreçte, bağımsızlık taraftarı olan Arnavutlar'ın yanı sıra, Osmanlı Devletine bağlı kalmayı müdafaa edenler de mevcuttur. Hatta Ahmet Hamdi'ye göre; eğer Müslüman Arnavutluk mevcut olmasa idi, Osmanlı Devleti Rumeli'yi uzun yüzyıllar elde tutamazdı². Fakat, aynı şekilde Osmanlı Devletinin Balkan Savaşı'ndaki ağır mağlubiyetinin gerisinde de, Arnavutlar'ın isyanı yatmaktadır. Benzer şekilde, Osmanlı Devleti içindeki ıslâhat ve reform hareketlerinde öncü rolde olan bir çok ittihatçı Arnavut'u, daha sonra Arnavutluk'un muhtariyeti için mücadele ederken de görürüz³. Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte, kendisini daha çok Türk gibi hissettiğini söyleyen İbrahim Temo gibi aydınlar mevcuttur⁴.

1 Arnavutlar, Balkanlar'ın Adriyatik kıyılarında en eski çağlardan bu yana yaşadıkları bilinen Etrüsk ve İlliryalılar'dan gelmektedirler. Roma hâkimiyeti döneminde adı geçen bölgede mukim İllirya bölgesi halkının, tarih boyunca çeşitli devletlerin hâkimiyetleri altında yaşamış olmalarına rağmen, Arnavut kimliğini sürdürmedeki kararlılıkları şaşırtıcı olmuştur. Sırası ile Katolik, Ortodoks, Hristiyan mezhepleri ve İslâmiyeti kabul etmişlerdir. Osmanlı Devleti döneminde Balkanlar'ın jandarması görevini üstlenmeleri sebebiyle ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı Sadrazamları içinde 28'i Arnavut asıllıdır. Fakat, bunun bir çoğu da devlete isyan etmişir. Bu hususta bkz; Oya Akgönenç Mughisuddîn, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Bu Yana Balkanlar'daki Gelişmeler ve Türkiye" *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, I. Ankara, 1986, s. 477 vd; Necip P. Alpan, *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara, 1975, s.100 , Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk" *İslam Ansiklopedisi*, c-3, İST. , 1991, s. 386.

2 Ahmet Hamdi, *Arnavutluk Hakkında*, İstanbul, 1920, s. 16.

3 İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hizmeti-Vataniye ve İnkılâp-ı Milliyeye Dair*. Hatıram, Mecidiye, 1939, s.VII , Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyasî Fikirleri*, 1895-1908, İST. , 1989, s. 118. Bilhassa, Balkan Savaşı öncesi ve müteakibinde çıkan isyanları bastırmada Arnavutların rolü için bkz, Rahmi Apak, *70'lik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara, 1988

4 Bkz, Selma Yel, "İttihat ve Terakki'nin Kurucularından İbrahim Temo'nun Atatürk ve İnkılâpları Hakkındaki Düşünceleri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 52, 2003

Arnavutluk, Osmanlı Devletinden ayrılarak 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilân etmiştir.⁵ Daha sonraki süreçte Arnavutlar, Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. İki ülkenin tarihi gelişim seyri içinde şaşırtıcı benzerlikler mevcuttur. Balkan Savaşı esnasında Osmanlı Devletinin Avrupa'daki toprakları paylaşılırken, Arnavutluk toprakları da saldırıya maruz kalmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında iki ülke halkı da aynı emperyalist güçlere karşı mücadele etmiştir. Mondros Mütarekesi ile Türkiye toprakları başta Yunanistan, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından işgal edilirken; 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması'nın gizli maddeleri uyarınca Arnavutluk toprakları da İtalyanlar, Yunanlılar, Sırp ve Karadağlılar arasında paylaştırılmıştır⁶. İşgalleri müteakip, her iki ülke halkı da bağımsızlık mücadelesine başlamıştır. Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920'de TBMM'ni açarken;⁷ Arnavutlar da Luşnya'da 28 - 31 Ocak 1921'de topladıkları millî bir kongre tertibi ile Arnavutluk hükümetini teşkil etmiştir. Bugün Türkiye en fazla Yunanistan ile problem yaşarken, Arnavutluk'un da aynı durumda olduğu görülmektedir.

TBMM'nin açılmasını müteakip, sadece cephe savaşı ile değil, diplomasi ile de düşmanı mağlup etmek isteyen Mustafa Kemal, 9 Aralık 1920'de Kurmay Albay Selâhattin Saip ile Hamdi Beyi 25 kişilik bir askerî heyetle Arnavutluk'a göndermiştir. Arnavutluk ordusunu modern anlamda eğitmek amacıyla gönderilen heyetin başkanı Albay Selâhattin Bey, Arnavutluk kabinesinde Prizren mebusu olarak da görev yapacaktır.⁸ Türkiye'den Arnavutluk'a uzanan bu dost elinin manasını o günlerde Arnavutluk mebusu olan Ferit Vokopola'nın şu sözleri en iyi şekilde ifade etmektedir:

"Atatürk'ün Kemalist mücahitlerle ve tüm Mehmetçiklerle, Palikarya'ya (Yunanlıya) 1920'de Anadolu'da verdiği dersler olmasaydı, 21 Ocak 1920'de Luşnya'da yapılan Millî Arnavut Kongresi'nin mukadderatı ve o

5 Harp Akademileri Komutanlığı, Türkiye - Arnavutluk İlişkilerinin Dünü - Bugünü - Yarını, İstanbul, 1995, s.5

6 Necip P. Alpan, "Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Paralelizm Doğrutusunda Yaptıkları İşbirliği", X. T.T.K. Kongresi Bildirileri, VI. Cilt, Ankara, 1994, s. 2900

7 Alpan, a.g.m., s. 2901

8 Alpan, a.g.m., s. 2901, vd: Alpan, Tarihîn Işığında Bugünkü Arnavutluk, Ankara, 1975, s. 81; vd.: Alpan, Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal, Ankara, 1982, s. 29.

sıralarda güneyde sınır ihtilâfımız bulunan Yunanlılarla anlaşmak kolay olmayacaktı. Bu nedenle, o kara günlerde kurulan dostane bağlar, ilelebet devam edecektir. Zira, her iki millet ortak mukadderata mâliktir..."⁹

Türkiye'de cumhuriyetin ilânı ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı seçilmesini tebrik amacıyla, Arnavutluk Başbakanı Ahmet Zago'nun mesajının gelmesini müteakip, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha başka bir mahiyet kazandığı görülmektedir. 15 Aralık 1923'de Ankara'da imzalanmış olan Türkiye – Arnavutluk Dostluk Antlaşması, bu yakınlaşmanın sonucu gerçekleşmiştir¹⁰. Bu Antlaşmanın imzalandığı tarihte Başbakan olan Ahmet Zago, 1925'de Arnavutluk Cumhurbaşkanı olunca da anlaşma yürürlüğe girecektir. Ahmet Zago bu vesile dolayısıyla Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e bir dostluk mektubu göndermiştir. Mektupta; Büyük Türk Milletinin saadet ve ikbali hakkında içten dileklerini sunarak, iki milletin ortak tarihine değinmekte ve "Milletlerimizi yakın bir mazide müştereken mütehassıs eden revabıtı tarihiyenin âti için de emin bir vasıtai muhadenet ve müsalemat olacağımı kaviyyen ümit ederim"¹¹, demektedir. Bu yakınlaşmayı, 1926 yılında karşılıklı olarak büyükelçi atanması takip edecektir. Arnavutluk'a giden ilk Türk elçisi Tahir Lütfi (Tokay) olup. Arnavutluk'un Ankara'ya gönderdiği elçi ise Rauf Fisto idi¹².

Gerek bu siyasî yakınlaşmanın, gerekse de tarihî bağların getirdiği bir sonuç olarak, iki ülke, birbirlerindeki siyasî ve sosyal gelişmeleri ve değişimi de takip etmekteydi. Bu ilgi, Arnavutluk tarafında daha yoğun bir şekilde gözlenmekteydi. Çünkü Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan sonraki süreçte hızlı bir değişim ve yenileşme süreci içine girmişti. Benzeri inkılapları gerçekleştirme hususunda Arnavutluk aydınlarında da yoğun bir istek

9 Alpan, a.g.m., s. 2901

10 Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge (Türk – Arnavut İlişkileri Üzerine)" Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmel'e Armağan, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:468, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan, No:12, Ankara,1981, s.300, Aynı gün İkâmet Sözleşmesiyle, Tabiyet Sözleşmesi de imzalanmıştır, vd; Necip P. Alpan, *Tarihin Işığında...* Ankara, 1975, s. 29, Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c-1, Ankara, 1993, s.283

11 Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...", s.300, Şimşir, *Atatürk ve Yabancı ...*, I, s.284

12 Şimşir, *Atatürk ve Yabancı ...*, I, s.301, Şimşir, *Atatürk ve Yabancı ...*, I, s.286-287

olmasına rağmen, Türk halkıyla aynı derecede şanslı olamayacaklardı. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik olumlu ve olumsuz görüşleri Arnavutluk basınından takip etmek mümkündür.

"Hyili i drites" dergisi, Lozan Anlaşması'na yer vererek, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmasına rağmen, TBMM'nin bu antlaşma ile büyük zafer kazandığına ve mağlupla, galibin yer değiştirdiğine dikkat çekmektedir. 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanı ile 3 Mart 1924'te Hilâfetin kaldırılması da büyük şaşkınlık yarattığı için dergide bu hadiselere de geniş bir şekilde yer verilmiştir¹³. Dergide, hilâfet, Vatikan ve Arnavutluk'taki Müslüman liderler arasındaki bağlantıdan da söz edilerek, Türkiye'nin yeniden emperyalizmin kucağına düşeceği iddia edilmektedir. "...Türkiye, tabii ki, düne kadar Osmanlı güçlerinin dayanağı olan bu güce boyun eğecek..."¹⁴ denilmektedir.

Arnavutlar, hilâfetin kaldırılmasını eleştirmekte son derece haksızdırlar. Çünkü, ilk olarak kendileri bu yönde önemli değişiklikler yapmışlardır. 1921 senesine kadar Arnavut Müslümanlar Millî İslâm İttifakı adı altında teşkilatlanmış olup, İstanbul'daki şeyhülislamlığa bağlıydılar ve hutbeleri halife adına okumaktaydılar. 1921 senesi ile birlikte meşihat makamına bağlılığa son verdikleri gibi, 1923'te de Tiran'da yapılan Birinci İslam Cemâati Kongresi'nde alınan bir kararla, hilâfet makamından tamamen ayrıldıklarını ilan etmişlerdir¹⁵.

"Hyili i drites" de Mustafa Kemal'e karşı olumlu bir bakış açısı da görülmektedir. Dergiye göre; Mustafa Kemal, İslâmiyet'in komutanı olarak, toprağa düşmüş olan din bayrağını yerden kaldırırken, diğer coğrafyadaki Müslümanlar çok zor durumdaydı. 1 Ağustos 1923'te Demokratik Luşnya Kurultayı ile Devlet Konseyi üyeliğine seçilmiş olan eski Elbasan Valisi ve Arnavutluk Millî Parti Başkanı Elbasanlı Akîf Paşanın, TBMM Hükûmeti Başkanı Mustafa Kemal Paşaya çekmiş olduğu telgrafta, Lozan zaferini tebrik ettikten sonra, bilhassa Müslüman dünyasının içinde bulun-

13 "Hyili i drites" 8. Sayı, 1923, s. 375

14 "Hyili i drites" 8. Sayı, 1923, s. 375

15 Bilge, "Arnavutluk", s. 387

duğu olumsuz koşullara dikkat çekilmekte ve kurtarıcı olarak yine Türkiye gösterilmektedir¹⁶.

Bu durum, İstiklâl Savaşı'nın anti emperyalist ve anti feodal özelliğinin, Arnavut aydınlarının bir bölümü tarafından bütünüyle anlaşılmadığını göstermektedir. Zira Türkiye artık, millî sınırlar dışındaki Müslümanlar üzerinde hak sahibi olmadığı gerçeğini kabul etmiş, hiçbir ülkenin içişlerine karışmama politikasını takibe başlamıştır. Yani, her hangi bir millet üzerinde himaye iddiası mevcut değildir. İstiklâl Savaşı başlangıçta emperyalizme karşı yapılmış olmakla birlikte, Lozan'dan sonra geriliğe, cehalete ve yobazlığa karşı top yekûn bir mücadele şekline dönüşmüştü. Arnavutluk aydınları bu mücadeleyi izlerken, bir durum değerlendirmesi yapmak mecburiyetinde kalmışlardı. En çok Arnavutluk'un yönetim biçimi tartışılmakta ve hem cumhuriyet hem de monarşi taraftarları ister istemez Türkiye örneğini referans almaktadırlar. Rejim değişikliğine karşı üçüncü bir grup daha mevcut olup, saltanatın kaldırılmasının ve cumhuriyetin ilanının erken yapıldığını eleştirmekte ve krallık sisteminin iyiliğini müdafaa ile Rus Cumhuriyeti ile Türk Cumhuriyetini despot, oligarşik sistemler olarak gördüklerini belirtmektedirler¹⁷.

Arnavut monarşistlerinin bir bölümünün, Türk ve Rus cumhuriyetlerini eşit göstermekle büyük haksızlık yaptıklarını ve Türkiye'deki inkılâpları iyi anlayamadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü her iki ülkenin siyasî yapısı birbirinden oldukça farklıdır. Arnavut cumhuriyetçileri de zaten, Türkiye Cumhuriyeti'nin her vatandaşına özgürlük sunduğu gerçeğini savunarak, bu farklılığı ortaya koyacaktır.

Arnavut basınında çıkan değerlendirmelerde, sadece rejim değişikliği değil, diğer inkılâpların da dikkatli bir bakış açısıyla analiz edildiği görülmektedir. Bunlar arasında bilhassa, kadın haklarına yönelik inkılâplar ol-

16 "Hyili i drites", s. 374, Telgrafın tam metni için ayrıca bkz: Bilal N. Şimşir, **Atatürk'le Yazışmalar**, Ankara 1981, Telgraftaki şu ifadeler özellikle dikkat çekicidir. "Asırlarca yan yana, hayır koyun koyuna yaşadık. yüzyıllarca muharebe meydanlarında, aynı saflarda, aynı emel ve ideal için çarpıştık. Hayatımız da tarihimiz de müşterektir... Aynı cephelerde bile olsa, o büyük ortak hedefe doğru yürüyebilmek, bizim için ebedi bir mutluluktur. Büyük Türkiye'nin yüce himayesi altında bu saadete doğru koşmak ise Partimin en kutsal amacını oluşturmaktadır."

17 G"Dajti", 1 Nisan 1924

dukça geniş yer tutmaktadır. Mihail Gromena, muhafazakar Arnavut milletvekillerinin, Türkiye’de kadınlara siyasî haklar verilmesine; “...Maazallah ...Maazallah, biz ki bütün hürmetleri taşıyoruz, bir kadının meclise girmesini kabul etmeyiz!” şeklinde tepki verdiklerini ifade etmektedir. Daha da ileri giden milletvekilleri, “Elimizde olan uçak ve gemilerimizle Türkiye’ye savaş açacağız. Anlasınlar ki, biz mecliste bir kadının bulunmasına tahammül edemeyiz.”¹⁸ demektedirler.

Türkiye’deki kadınlara yönelik inkılâba karşı bu denli olumsuz yaklaşan muhafazakâr Arnavut milletvekilleri, Türkiye’den önce peçe ve çarşafın kaldırılması, birden fazla kadınlı evliliğin yasaklanması gibi daha radikal kararları uygulamaya soktuklarını unutmuş görünmektedirler¹⁹. Bu çelişkinin gerisinde, aslında cumhuriyet taraftarları ile kralcılar arasındaki mücadele vardır. Aynı zamanda, Türkiye ile yakın ilişki kurmak isteyenlerle; Türkiye’yi emperyalist politika takip etmekle suçlayarak, bu yakınlığı İtalya ve İngiltere ile tesis etmek isteyenler bulunmaktadır. Batılı ülkeler de, bilhassa bu grubu Türkiye aleyhine kullanmaktadır. Arnavutluk ordusunu modernleştirmek üzere Albay Selâhattin Beyin Tiran’a gönderilmesi sebebiyle, başta Yunanistan olmak üzere, Türkiye’nin emperyalist niyetler taşıdığını iddia etmeye başlamışlardır²⁰. Bu konuda sorulan bir soruya, Mustafa Kemal 1 Mart 1921’de Meclis’te şöyle cevap verecektir:

“Arnavutluk Hükûmeti halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar, kendileriyle hayat birliği ve mukadderatı yaptık. Bu dindaş halk ve hükûmeti dahi muhafaza-i mevcudiyet ve temin-i saadetinin merbut olduğu elim mecburiyetlerden kurtulma tedbirine tevessül edilecektir. Bunu katiyetle ümit etmekteyim...”²¹.

Mustafa Kemal’in bu sözlerine, Arnavutluk Meclisi muhaliflerinden olan Liberal Bey Ali Keleyra sert bir cevap vermiştir. Keleyra, özetle Ar-

18 “Kaha”, 3 Kasım 1923

19 Bilge, “Arnavutluk.”, s. 387, Fakat, bu uygulamaların halka benimsetilmesi ve uygulanması mümkün olmamıştır. Sadece halkın bir bölümü tarafından kabul görmüştür.

20 Alpan, a.g.m., s. 2901, Alpan, *Tarihin Işığında ...*, s. 95

21 Alpan, a.g.m., s. 2902

navut ve Türk devletleri arasında siyasî ve manevî bir bağ yoktur, demek-
te ve İngiltere himayesini övmektedir. Daha da ileri giderek şöyle demek-
tedir:

“...Düşünün Beyler, İngiltere, Arnavutluk'un batılı ülkeler seviyesine girmesini sağlayabilir. İngiltere başbakanının bir sözü Arnavutluk'u kurtarmaya yeter. İngiltere her zaman küçük ülkeleri savunmuştur ve bizim ümidimiz büyüktür. Mustafa Kemal ise konuşmasıyla İngiltere'yi duygusuz, Arnavutluk'u ise Türkiye'nin bir piyonu yaptı.”²².

Keleyra ve benzerlerinin Türkiye ile Arnavutluk arasındaki yakınlaşmayı engelleme çabalarına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler her geçen gün daha yakın bir mahiyet kazanmakta ve Türk inkılâp hareketi Arnavut aydınlar üzerindeki tesirini artırmaktadır.

Türkiye taraftarı aydınlar, benzer inkılâpları gerçekleştirmek konusunda büyük heyecan duymaya başlamışlardır. Bunlardan birisi olan Mihail Gromena'ya göre; “Türkler, ölü bir Türkiye'den (Osmanlı İmparatorluğu) yeni bir Türkiye ortaya çıkarmayı başarmışlardır”²³. Arnavut aydınlar, bu sebeple kendi ülkelerinin de, Kemalist Türkiye'de olduğu gibi, demokratik değişiklikler yapması gerektiğini savunmaktadırlar.

Türkiye'deki demokrasi hareketinin, Arnavutluk'taki Zago aleyhtarı mücadeleye tesir ettiği muhakkaktır. Bunun sonucu olarak, Türkiye taraftarı demokratlar, Ahmet Zago'nun 2 Aralık 1922'de, Fan Stilian Noli'ye darbe yaparak, iktidarı ele geçirmesini kabullenememişlerdir²⁴.

Türkiye bu hadiseler karşısında tarafsız bir politika takip etmeye çalışmasına rağmen²⁵, Arnavut demokratları, “Türkiye bir Balkan Ülkesidir ve Balkanlar'daki karışıklıkları dengelemek zorunda...” diyerek, Türkiye'ye önemli bir görev atfetmektedirler²⁶. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sağ-

22 Arnavutluk Devlet Kurulu Konuşmaları, sayı:6, 1921, s. 82.

23 “Kaha”, 27 Ekim 1923.

24 Alpan, *Tarihin Işığında ...*, s. 82, Fan Stilian Noli, 1882'de Edirne'nin İbriktepe-Küteza köyünde doğmuş olup, bağımsız Ortodoks Arnavut Kilisesi'nin kurucusu ve Milletler Cemiyetinde bağımsız Arnavutluk'un savunucusudur. 1924'te ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Aynı zamanda şair, yazar, müzisyen, eleştirmen yönleri ile gerçek bir Arnavut aydınıdır. 1965'te Amerika'da ölmüştür

25 Alpan, *Tarihin Işığında ...*, s. 82.

26 *Amerikalı Arnavut Gazetesi*, 1 Aralık 1923.

lam temeller üzerinde kurulduğuna ve yakın doğuda istikrarı sağlamada etkin olacağına dikkat çekilmekte ve Balkan ittifakı için fikir verilmektedir²⁷.

Ahmet Zago iktidarına karşı olan muhalifler, 21 Ocak 1924'te suikast teşebbüsünde bulunarak, 10 Haziran'da Tiran'ı ele geçirmişlerdir. Demokratik Cephe hareketini durdurmakta başarısız kalan Ahmet Zago, Yugoslavya'ya kaçmak mecburiyetinde kalmıştır²⁸.

Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki ilişkiler bu dönemde oldukça bozulmuş ve karşılıklı notalar teati edilmeye başlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye istikrarlı bir şekilde inkılâplar sürecine devam ederken, Arnavutluk'un geleceği belirsizlikler ve karışıklıklar içindedir. Ahmet Zago, Yugoslavya'nın maddî ve manevî desteği ile 24 Aralık 1924'te Tiran'a girmeyi başararak, Demokratik Cephe Hükümetini devirmiş, 21 Ocak 1925'te de Cumhurbaşkanlığını ilân etmiştir²⁹.

Ahmet Zago'nun bu ikinci iktidarının başlamasıyla birlikte Arnavutluk bir taraftan Türkiye ile ilişkilerini devam ettirirken, diğer taraftan da, Yugoslavya ve İtalya'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Bunun sebebi açıktır: Ahmet Zago anti- demokratik bir şekilde ele geçirdiği iktidarını sağlamlaştırmak istemekte, bunun için de adı geçen ülkelerden kuvvet almaktadır. Demokratik Cephe üyeleri, Zago'nun bu politikasına karşı çıkmakta olup, Türkiye taraftarı politika ve inkılâpların devamını istemektedirler. Bu da ülke içinde siyasî ve fikrî yapıda tartışmalara sebep olmaktadır.

Ahmet Zago, Yugoslavya ve faşist İtalya ile yaptığı antlaşmalarla gücünü pekiştirmeye çalışırken³⁰, muhalifleri de faaliyetlerine devam ettirmektedirler. Fakat, ağır bir baskı söz konusu olduğu için, düşüncelerini daha üstü örtülü bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır. Daha çok Türkiye'deki reformları överek, gizli bir şekilde Ahmet Zago iktidarını yerme yolunu

27 *Amerikalı Arnavut Gazetesi*, 1 Aralık 1923.

28 Alpan, *Tarihin Işığında* ..., s. 83.

29 Alpan, *Tarihin Işığında* ..., s. 83, Darbe sonrasında Devlet Başkanı Fan Stilian Noli, yurt dışına kaçmak mecburiyetinde kalmış, önde gelen cumhuriyet taraftarlarından Curri Luigji Gurakugi gibi inkılâpçılar idam edilmiştir.

30 Necip P. Alpan, *Arnavutluk'un Bağımsızlığı* ..., s. 30.

seçmişlerdir. Krallık taraftarı olan “Kleris” basını ise aksine T.C. Devletin yapmakta olduğu inkılâpları eleştirmektedir. Kılık - kıyafet değişikliği gereğince peçenin ve başörtüsünün çıkarılması tepkiyle karşılanarak, aynı yeniliklerin Arnavutluk'ta da yapılmasına karşı çıkmaktadırlar³¹.

Basında Türkiye hakkındaki lehte ve aleyhte görüşler yayımlanmaya devam ederken, Arnavutluk ile Türkiye arasındaki kültürel ve siyasî ilişkilerin sıkılaşılmaya başladığı görülmektedir³². Fakat bu durum uzun sürmeyecektir. Çünkü, iktidarını tamamıyla güçlendirmiş olan Ahmet Zago, 1 Eylül 1928'de oldu bittiye getirerek kendisini kral ilân edince³³, Arnavutluk - Türkiye ilişkileri krize girmiştir. Bu durum Arnavut aydınlar arasında olduğu Türkiye'de de tepkiyle karşılanmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları olması sebebiyle, Türkiye'nin tepkisi çok doğal karşılanmalıdır. Çünkü, Ahmet Zago'da bir cumhuriyet düşmanı olarak görülmektedir. Türkiye'nin bu açık ve net tavrına rağmen, batı basınında aksi yönde yorumlara ve haberlere yer verilmeye başlanmıştır. 1.9.1928 tarihli The Daily Telegraph'da “KING KEMAL?”, aynı tarihli Manchester Guardian'da ise “KEMAL TO FOLLOW SUIT” başlıklarıyla çıkan makalelerde, Zago'yu takiben, Mustafa Kemal'in de krallığını ilân edeceği iddia edilmektedir. Haberler Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği kanalıyla derhal yalanlanırken, Mustafa Kemal'de Le Petit Parisen gazetesi muhabiri Henry Berraux'a bir beyanat vererek; “Kendi kendini kral tayin eden bu adam ulusuna ihanet etmemeliydi. Millet, parlamento, hükümet hatta samimi bir dost bile ona karşı çıkmalıdır.” diyerek³⁴, Türkiye'nin bu husustaki tavrını açıkça ortaya koyacaktı. Mustafa Kemal, tek başına bile kalsa, Zago'nun krallığını tanımayacağını beyan etmek suretiyle, bu hususta ne derece kararlı olduğunu da göstermiş oluyordu.

Mustafa Kemal ve Türkiye'nin kararlı tutumu Arnavut demokrat ve cumhuriyetçileri için moral destek olmaktan öteye bir tesir yapamayacak-

31 “Zani i Nalte”, No:4 , 1926, s. 105.

32 Hâkimiyet-i Millîye, 16 Ağustos 1928.

33 Alpan, Arnavutluk'un Bağımsızlığı ve ... , s. 30 , Hâkimiyet-i Millîye, 23 Eylül 1928, s-1

34 Şimşir, “Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...”, s.302-303, vd; Şimşir, Atatürk ve Yabancı ..., s.293, vd; Alpan, Arnavutluk'un Bağımsızlığı ve ... , s. 30.

tı. Çünkü, 1928-1929 lu yıllarda dünya siyasî olarak yeniden kutuplaşmaya ve 2. Dünya Savaşı öncesi ittifaklar teşkil edilmeye başlamıştı. Bundan istifade ile Kral Zago da İtalya ile ittifak yapmıştı.

Türkiye basını da Arnavutluk'un cumhuriyet rejiminden, krallığa dönmesine tepkisiz kalmayarak, Mustafa Kemal gibi, eleştirme yolunu seçmişti. "Arnavutluk'ta krallık ilânı memleketimizde nefret ve istikrah tevlit etmiştir." başlığını atan Cumhuriyet Gazetesi, mevcut iktidarın tanınmaması için Türkiye'nin elinden geleni yapmasını ve Tiran büyükelçisinin de geri çağırılmasını istemişti³⁵. Cumhuriyet Gazetesi, o yıllarda, Ankara'nın resmi sözcüsü gibi görülmekteydi. Gerçekten de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in de aynı doğrultuda karar vererek, Türkiye'nin Tiran büyükelçisi Tahir Lütfi Bey'i geri çağırdığı görülecekti. Tahir Lütfi Bey 10 Ekim 1928'de Türkiye'ye gelmiş ve Tiran'da, Türkiye'yi temsilen sadece başkatipten Fuat Bey geçici maslahatgüzar olarak kalmıştı. Böylece iki ülke arasında dostane bir şekilde gelişmekte olan yakınlaşma, tamamen bitme noktasına gelmişti³⁶.

Geçen sürede Türk basınının Zago aleyhindeki tutumunun devam ettiği görülmektedir. Vasfi Raşit adına 8 Eylül'de Cumhuriyet'te çıkan "Kurbagalar ve Kralları" başlıklı makalede, Kral Zago ağır bir şekilde eleştirilerek, "İdare-i Milliye ile Reis-i Cumhur olan Ahmet Zago'nun Arnavutluk kralı olmasına sessiz kalmayacağız." denilmekteydi. Yazar, makalesinde, biz yalnız cumhuriyetten yana olacağız demek ve hadiseyi "kurbagalar ve kralları" hikayesine benzeterek, Arnavut halkının eninde sonunda gerçeği anlayacağını ifade etmektedir³⁷.

Ahmet Hidayet imzalı "Tiran Opereti" başlıklı makalede ise, eleştiri dozu artırılarak Arnavutluk'taki rejim değişikliği aşağılayıcı bir üslupla yerilmektedir. "Biraz geç oldu, amma temiz oldu, diye bir söz yok mudur? Biz de tıpkı bunun gibi biraz geç kaldık. Amma Ahmet Zago Bey'in giy-

35 Cumhuriyet, 7 Eylül 1928, s.2.

36 Cumhuriyet, 11 Teşrin-i Evvel 1928, s.1, Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...", s.302.

37 Cumhuriyet, 8 Eylül 1928, s.2.

diği krallık tacının tarifi için en münasip tabiri bulduğumuza kailiz. Zihnimde bunun mülhem bir şekli dönüp dolaşırken bir Alman gazetesinin ayrı ayrı sütunlarında “operet” ve “Zago Bey Kral” serlevhalarını görünce yapıştırdık: “Tiran Opereti!”

Allı pullu elbiseleri ve beyaz serpuşla Arnavutluk'ta oynanan son oyunun bundan daha mükemmel isim olur mu? Elbette olmaz.”³⁸

Türkiye'nin Arnavutluk'taki bu gelişmelere karşı tutumu, Arnavut cumhuriyetçileri arasında teşekkürle karşılanmıştı. Demokratik Dergi, “Ulusal Özgürlük” başlığıyla 1928 Eylül başlarında yayınladığı makalede, Türkiye'nin Zago'nun kral olmasını kabul etmediğini belirterek, Arnavut cumhuriyetçilerinin Mustafa Kemal'i bu kararından dolayı şahsen selamladıklarını ve teşekkür ettiklerini ifade etmektedir. Bu konudaki tepkisinden dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e, Arnavut Cumhuriyetçileri adına Nikolo İvanoj ve Recep Shalo bir teşekkür mektubu göndermişlerdir. Mektupta özetle: “Sizin, Ahmet Zago'yu Arnavut Kralı olarak tanımadığınızdan duyulanarak, Arnavut halkı adına bütün kalbimizle teşekkür eder ve tebrik ederiz”³⁹, demektedirler.

Benzeri bir teşekkür de Arnavut Ülkücü Vakfı tarafından gönderilmiştir. Bunda da şu görüşlere yer verilmektedir: “Türkiye'nin Zago'yu kabul etmemesi, sizin prestijinizi arttırıyor. Arnavut gençliği duyulanarak teşekkür eder ve Türk halkının gelişmesini dileyen sizin gibi büyük bir insanı selamlar.”⁴⁰.

Liria Kombetare Gazetesi de son gelişmeleri şöyle değerlendirmektedir: “Arnavutluk'un monarşist rejimini ve Birinci Zago'yu bütün yabancı ülkeler kabul etti. Türkiye Cumhuriyeti hariç. Zago, şüphesiz, tanınması için her yabancı hükümete adım attı. Fakat, onun adamları Türkiye Cumhuriyeti'nde sert bir tepki ile karşılandı. Bu cumhuriyet, Arnavutluk monarşist rejimini kabul etmedi”. Aynı değerlendirmede, Mustafa Kemal'in

38 Cumhuriyet, 10 Eylül 1928, s.2, Benzer bir şekilde Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, Tiran'a büyükelçi atanması sonrasında, Kral Zago tarafından kabulünü, operet sahnesi gibi diyerek tasvir etmektedir. Bkz, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, Ankara., 1967, s. 62.

39 N. İvanoj, *Yeni Arnavutluk'un Tarihi*, C:1, Tiran, 1943, s. 91-92.

40 Le Temps, 13 October 1928 .

ve Türk hükümetinin bu kararlılığından vazgeçmeyeceğinden umutlu olduklarını ve Arnavut Cumhuriyetçileri için bu kararın bir yardım niteliği taşıdığı belirtilmektedir⁴¹.

Arnavutluk'taki rejim değişikliği Müslüman Arnavutlarla, Hristiyan Arnavutlar arasında müsademelere sebep olurken⁴², Cumhuriyetçi aydınlar tizerinde yoğun baskı uygulanmaktaydı⁴³. Bu sebeple, Arnavut cumhuriyetçileri farklı bir yöntemle rejimi köfitleme yolunu seçmek mecburiyetinde kalmışlardı.

"Shekulli İRİ" Gazetesi, Nutuk'un Ankara 1927 baskısını Arnavutça'ya çevirerek, 21 bölüm hâlinde yayımlamaya muvaffak olmuştu. Fakat, aynı dönem içinde, Türkiye - Arnavutluk ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi ve gerekse de Nutuk'taki olayların kendi iktidarı için tehlikeli olacağını düşünmesi sebebiyle, Zago yayınları durdurmuştu⁴⁴. Ancak, Zago'nun gücü, yurt dışındaki Cumhuriyetçi Arnavutlar'ın çalışmalarını engellemeye yetmiyordu.

Yurt dışındaki Arnavutça yayınlarda, Türkiye'deki inkılâplardan sonraki olumlu değişikliklere sıkça yer vermek suretiyle, Arnavutluk halkına içinde buldukları şartların olumsuzluğunu gösterme yolu tercih edilmişti. Bunlardan birinde, Türkiye'deki değişim şöyle ifade edilmekteydi: "Türkiye'de İstanbul'u bugün ziyaret eden bir insan şaşırıyor. Her şey değişti, her tarafta yeni bir rüzgâr esiyor. Türkiye o kadar çabuk ilerliyor ki, bütün dünyayı şaşırttı ve bunları birtakım insanlara ve başta Mustafa Kemal'e borçlular"⁴⁵.

Aynı makalede Latin Alfabesi'nin kabulü de övgüyle verilmekte ve Arnavutlar'ın 20 yıl evvel yaptığı inkılâbı, Türkiye'nin geç de olsa uygula-

41 "Liria Kombetare", 1 Kasım 1928.

42 Hâkimiyet-i Milliye, 23 Eylül 1928, s.1.

43 Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat* ..., s.75, Bu baskıların oldukça uzun bir süre devam ettiği görülmektedir. Zira, Yazar, Tiran'a 1934'de büyükelçi olarak gittiğinde, Kral'ın düşman bildiği kişilere tatbik ettiği katliamdan söz etmektedir. "Güya ortada bir ayaklanma varmış diye, nice kendi halinde insanları, dağ başlarında eşkıya tenkil eder gibi öldürttü. Nice beyleri, sorgusuz, yargısız ölüm cezasına çarptırdı. Zindanlara attırdı. Bunlarla yakından uzaktan münasebeti olan yüzlerce masumu tevfiğ ettirdi" demektedir.

44 "Shekulli İRİ", 5 Kasım 1928

45 "Shqipëria eRe" Gazetesi, 28 Eylül 1928 . Aynı makalede "...Bugünkü Türkiye İslâmizimden tamamıyla kurtulmak istiyor. Bu Türkiye'yi ve Onun hükümdarlığı altında olan ülkeleri asırlarca karanlıkta tuttu" diyen, Hristiyan Cumhuriyetçi Arnavutlar, içinde buldukları durumun sorumlusu olarak İslamiyet'i göstermekte, haksız bir suçlama içindeydiler.

maya başlamasının alkışlanacak bir karar olduğuna değinilmektedir⁴⁶. Gerçekten de, Arnavutluk, daha bağımsızlığını kazanmadan 1908'de Latin Alfabeti'ni kabul etmiş, 1912'den itibaren de uygulanmasına başlamıştı. İlk Arnavut Alfabeti'ni hazırlayan Şemsettin Sami Fransevi, aynı zamanda Türk diline ve edebiyatına da büyük katkıda bulunmuştu⁴⁷.

Türkiye'deki inkılâplardan övgüyle söz eden, daha çok Ortodoks basınıydı. Çünkü, Müslüman basın daha çok, Kral Zago'yu destekliyordu. Fakat, demokrasi mücadelesi veren Müslüman Arnavutlar da muhalefete devam ediyordu. Kleris basını ise aksine, tam bir muhalif gibi, Türk inkılâplarını eleştirmekteydi. Bunlardan birisi olan Dielli'ye göre; Mustafa Kemal'in inkılâpları sadece dinî alanda, yeni alfabede, yeni müzikte, kesilmiş saçlarda, kısa elbiselerde ve içki kullanımında görülmekteydi. Monarşist yazarlardan Faik Konica, Türkiye ve Arnavutluk'u, Mustafa Kemal'le Kral Zago'yu mukayese ettiği makalesinde, daha farklı bir yorum getirmekteydi. Konica'ya göre; iki ülkenin şartları farklı olmakla birlikte, Ahmet Zago da en az Mustafa Kemal kadar ülkesinin ilerlemesini istemekteydi. Fakat, ülkesini kral koltuğundan daha iyi yönetebileceğine inandığı için, bu sistemi tercih etmişti⁴⁸.

"Dielli", Türkiye'nin, Kral Zago'yu kabul etmemesini de kınayarak, Mustafa Kemal'in dış politikasını, bilhassa Balkan politikasını eleştirmekteydi. Türkiye aleyhindeki bu tarz yayınlarla, Atatürk İnkılâplarının, Arnavut halkı üstündeki olumlu tesiri yok edilmek isteniyordu. Halbuki İstiklâl Savaşı'nın özelliği kişilere değil, millete ait olmasıydı. İnkılâplar da; bir, iki küçük tepki dışında milletçe kabul görmüştü. Bu sebeple gerek inkılâpların, gerekse de İstiklâl Savaşı'nın tesiri, Asya ve Afrika ile sınırlı kalma-

46 "Shqiperia eRe" Gazetesi, 28 Eylül 1928.

47 Necip P. Alpan, *Arnavut Alfabeti Nasıl Doğdu*, Ankara, 1979, s.4-5, 20 Ocak 1910'da Tanin Gazetesi'nde, Hüseyin Cahit Yalçın, Arnavutlar'ın harf inkılâbını şöyle değerlendirmişti: "Latin harflerini kabul eden Arnavutlar, cidden tebriğe değer bilimsel bir gelişme gösteriyorlar. Çünkü, bugün dağda çobanlık eden bir Arnavut dahi, bu sayede bir hafta içerisinde okuyup yazabilecektir. Biz Türkler ise, elimizdeki yazı ile değil bir haftada, yüz haftada bile köylülerimize okuyup yazma öğretemeyeceğiz. Evet, aramızda bir ayrılık olacak, amma sanıldığı biçimde değil! Bu yolda Arnavutlar'ın maarifi de, Ermeni ve Rum maarifi gibi ilerleyecek, onlar daha çabuk okuyup yazacaklar ve biz Türkçemize uygun olmayan bu eksik harflerle, özellikle cahil kalacağız.

48 "Dielli" (Güneş), 28 Eylül 1928,

yıp, elbetteki Balkanlar üzerinde de görülecekti. Bu tesir, bilhassa kısa süre öncesine kadar aynı devlet çatısı altında yaşamış olan Arnavutluk'ta daha da fazla olacaktı. Fakat, mevcut yönetim bu tesiraty yok etmek istediği gibi, giderek Mussoli'nin faşist İtalya'sı ile de yakınlaşmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Türkiyesi'nin, Arnavutluk üstündeki tesirini, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun hatıralarındaki bahislerde de görmek mümkündür. Arnavut Hristiyan aydınlarından olup, Osmanlı Devleti aleyhine ağır ve haksız ithamlarla yüklü İngilizce kitap yazmış olan Arnavut yazar, daha sonra İngiliz büyükelçiliğindeki bir resepsiyonda, Türkiye büyükelçisi olan Karaosmanoğlu'na şöyle diyecektir; "Az zaman içinde ne büyük işler yaptınız. Ne kadar ilerlediniz. Ah ne olurdu, Arnavutluk Türkiye ile sınırdaş kalabilseydi de sizden ayrılmasaydık"⁴⁹. Bu sözler, Arnavut cumhuriyetçilerinin içinde bulunduğu psikolojiyi yansıtmayı açısından son derece şaşırtıcıdır. Çünkü aynı kişi, anti emperyalist tavrı ile tanınmakta olmasına rağmen, Türkiye ile Arnavutluk'un ayrılmasından duyduğu esefi dile getirmektedir. Bu da, o gün için Türkiye'nin, Arnavutluk'tan nasıl bir cazibe merkezi olarak göründüğünün ispatı manasına gelmektedir.

Cumhuriyetçi Arnavutlar'ın en çok beğendikleri ve halka model olarak sunmaya çalıştıkları inkılâp, "Lâiklik"tir. Arnavutlar'ın büyük bölümü, Müslüman ve Katolik olduğu için⁵⁰, iki din mensubunun bir arada barış içinde yaşayabilmesi, ancak kendi ülkelerinde de laikliğin uygulanması ile mümkün olabilecektir. Türk kadınının kazandığı birçok haklara karşılık, Arnavutluk'ta yapılan benzeri inkılâpların uygulanma şansı olmaması da eleştiri konusu yapılmaktadır. Cumhuriyetçi aydınlara göre; Arnavutluk kadını, geri kalmış şartlarda yaşamaya mahkum edilmiştir. Öğretmen Kristap Cipa, Türkiye'deki yeni edebiyattan bahsederken, çağdaş Türk kadınını temsil eden Halide Edip'ten ve ülke içindeki fonksiyonelliğinden bilhassa bahsetmektedir⁵¹.

49 Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat...*, s. 68.

50 Bilge, "Arnavutluk"..., s. 388 . Kesin rakamlar olmamakla birlikte 3 milyonluk nüfusun yaklaşık 1.300.00 ile 1.400.000 kadarı Müslümandır. Harp Akademisi Komutanlığı, Türkiye - Arnavutluk..., s. 5.

51 "İlyria" 18 Mart 1934.

Demokrasi yanlısı Arnavut basını, monarşist rejimi ve politikasını yermek için batı basınında Mustafa Kemal ve inkılâpları hakkında çıkmış olan makaleleri de tercüme etmek yolunu kullanmaya başlamıştı. Flaka dergisi, Edwart Herriot tarafından "Orient" dergisinde yazılmış makaleden yaptığı tercümede; Mustafa Kemal'in reformist tarafını okuyucuya sunarken, Cumhuriyet rejiminin faziletlerinden bahsederek, krallık rejimlerinin Mustafa Kemal'i tehdit olarak algıladıklarına değinmektedir.

"Bota e Re" dergisi, Türk halkının Mustafa Kemal önderliğinde anti emperyalist güçlere direnişinden bahsederek, Osmanlı saltanat rejimini eleştirmekte ve böylece, üstü kapalı bir şekilde Zago iktidarını da yermektedir.

Bir başka makalede, 1922-1936 yılları arasında Mustafa Kemal'in başarılarından bahsederken, bilhassa saltanatın kaldırılmasına ve bu kurumun maddî ve manevî gücünün meclise aktarılmasına dikkat çekildikten sonra, Kral Zago'nun devlet hazinelerine el koymasındaki ve ülkeyi 1927 anlaşması ile İtalya'nın peyki hâline getirmesindeki çelişkiye halkın dik-kati çekilmektedir⁵². Demokrat Arnavutlar, Türkiye ve Mustafa Kemal'i överken, Arnavutluk'taki rejimi de kötöleme şansını yakalamışlardır.

Cumhuriyetçi Arnavut aydınlarından birisi olan İsmet Toto, Zago aleyhine mücadele eden muhaliflerin en meşhurlarından birisidir. "Gazi Mustafa Kemal Atatürk" adıyla 200 sayfalık bir kitap yayımlamıştır. Kitabında Atatürk'ün hayatı, inkılâpları ve düşünceleri ile dünyanın sayılı liderleri arasında mukayeseler yapmakta ve Türkiye'deki gelişmelere yer vermektedir. Faaliyetleri ile tehlikeli görüldüğü içindir ki İsmet Toto, kral taraftarı monarşist güçler tarafından öldürülecektir⁵³.

Cumhuriyetçilerin Zago'ya ve İtalya'ya karşı mücadelelerinde Atatürk ve Türkiye'yi örnek almaları, 1931 yılında Arnavutluk'u ziyarete gitmiş

52 "Rilindja" Gazetesi, No:28, 1928, 1927 Arnavutluk - İtalya Anlaşmasını kendi isteği gibi yorumlayan İtalya, 5 Nisan 1939'da önce ultimatom verecek, arkasından da Arnavutluk'u işgal edecekti.

53 Alpan, **Tarihin Işığında ...**, s. 114, Karaosmanoğlu., **Zoraki Diplomat ...**, s.69. İsmet Toto'nun suçlanmasının sebebi, kitabında sık sık "inkılâp" kelimesine yer vermesidir. Bu sebeple önce Komünistlikle suçlanmış, arkasından da Kral Zago, aleyhine tertiplenen bir komplonun parçası olmakla itham edilerek, eski iç işleri bakanlarından olan ağabeyi ile yan yana kurşunlanmıştır. İsmet Toto, kitabında Mustafa Kemal'in annesi tarafından Arnavut olduğu iddiasına da yer vermek suretiyle, bugün Arnavutluk'ta bazı kesimlerce halen müdafaa edilmekte olan bu teze destek vermektedir.

olan Falih Rifki Atay tarafından şöyle ifade edilmektedir: "...Kemalizm'in büyük şerefi Arnavutluk'ta iyi görünüyor. Genç Arnavutlar müstemleke veya yarım müstemleke olmaya mahkum şarklılıktan kurtulmak, eski bağları çözmek, eski kurumları yıkmak için Türk devrimlerini adım adım izlemektedirler⁵⁴."

Türkiye ile Arnavutluk arasında büyükelçilerin karşılıklı olarak geri çekilmesiyle başlamış olan gerginlik üç yıl sürecektir. Bu süreçte diplomatik ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmiş ve Tiran'daki Türkiye Maslahatgüzarı baskı ve tehditlere maruz kalmıştır⁵⁵. Başta Yunanistan olmak üzere batılı devletler bu durumdan memnuniyet duyarak, Arnavutluk'taki Türkiye sempatisinin sona ereceğini ümit etmeye başlamışlardı. Bu hususta acil bir müdahale gerektiği için Mustafa Kemal Paşa devreye girecekti.

20 Ekim 1931'de İkinci Balkan Konferansı'nın İstanbul'da toplanmış olması vesilesiyle, Arnavutluk da temsilci göndermişti. Delegeleri Ankara'da kabul eden Mustafa Kemal Paşa, daha sonra konferansa iştirak etmekte olan bütün Balkan Devletleri başkanlarına birer telgraf çekti. Arnavutluk Kralı Zago'ya çektiği telgrafta şu ifadelere yer verilmişti;

"İkinci Balkan Konferansı azasını bugün Ankara'da kabul etmekle hakiki bir memnuniyet hissettim. Arnavut millî teşekküllerinin müstemi mümessilleri tarafından hakkımda ve Türk Milleti hakkında izhar olunan temenniyattan pek mütehasıs oldum.

... Bu vesile ile Zatı Haşmetlerinin saadet hali ve asil Arnavutluk milletinin refahı için en samimi temenniyatta bulunurken, yalnız kendi hissiyatımı değil, bütün Türk milletinin hissiyatını da ifade etmekte olduğumu zannediyorum."⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa bu telgraftıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Kral Zago'yu resmen tanımış oluyordu. Bu sebeple, telgraf Arnavutluk'ta bayram sevinci yaratmış, yaklaşık üç yıldır devam etmekte olan soğukluk süreci sona ermişti. Bunun sonucu olarak ta

54 Alpan, *Tarihin Işığında ...*, s. 114,

55 Şimşir, "*Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...*", s.304

56 Şimşir, "*Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...*", s.305, "Kral Zago, cevaben çektiği telgrafta; ...Zat-ı Devletlerinin Arnavut Milletiyle şahsım hakkında izhar buyurdıkları temenniyattan pek mütehasıs oldum. Kendi namıma ve Arnavut milleti namına Zat-ı Devletlerinin saadet hali ve asil Türk milletinin refahı için samimî temenniyatta bulunmaktayım." demektedir.

önce Arnavutluk 1933 yılında Ankara'ya Cavit Lesloviku'yu elçi olarak atayıp, önemli bir adım atacaktı. Bunu takiben Türkiye de Tiran'a 1934'te Ruşen Eşref Ünaydın'ı elçi olarak görevlendirecekti⁵⁷

Arnavutluk – Türkiye ilişkileri karşılıklı elçi atamaları sonrasında yeniden dostane mahiyet kazanmışsa da bu da uzun süreli olamamıştır. Zago'nun kız kardeşinin, Osmanlı hanedanından birisiyle nişanlanmasıyla, Ankara Tiran elçisini geri çağırmıştır. Bu hadiseyi müteakiben de, Arnavutluk önce İtalya'nın işgaline uğramış, daha sonra da Enver Paşa iktidarı ile dışarıya kapalı bir rejimle yaşamaya mahkum olmuştur. Bu süreçte, kısmen de olsa Türkiye – Arnavutluk ilişkilerinin devam ettiği görülmektedir. Zira, Arnavutluk Türkiye'nin desteği ile 1955'te Birleşmiş Milletler'e girerken, Arnavutluk da 1964-65 Kıbrıs hadiselerinde Türk tezinden yana politika takip etmiştir. Kısaca rejimler farklı, fakat dostluk baki kalmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte Arnavutluk'ta demokrasi galip gelirken, Türkiye ile ilişkiler de yeniden güçlenerek devam etmeye başlamıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Balkanlar, Türkiye için stratejik açıdan daima önemli olmuş ve olmaya da devam edecektir. Burada çıkabilecek herhangi bir istikrarsızlık ya da Türkiye'ye yönelik düşmanca ittifaklar, güvenliğimizi doğrudan tehdit edebilecek potansiyele sahiptir. Bu sebeple, geçmişten günümüze, zaman zaman kesintilere maruz kalarak devam etmiş olan Arnavutluk – Türkiye ilişkilerine azami itina gösterilmesi gerekmektedir. Her iki ülkenin tarihten gelen bağları sebebiyle ekonomik ve siyasî ilişkilerinin güçlendirilmesi mümkün görünmektedir.

57 Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a...", s.310, Ankara elçi atama hususunda bir yıl daha beklemiş, 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paketi ittifakı sonrasında elçi göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk'a verdiği değeri göstermek amacıyla, kendi genel sekreterini elçi olarak görevlendirmişti.